

Az ELKH–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport
XVI. Lelkiségtörténeti Konferenciája

***A lelkeségi és a világi irodalom, illetve művészet
egymásra hatása a magyar régiségben***

2023. április 13–15.

Április 13. (csütörtök)

PPKE JÁK,

Budapest, Szentkirályi utca 28–30.

Díszterem

Április 14–15. (péntek–szombat)

PPKE BTK, Sophianum

Budapest, Mikszáth Kálmán tér 1.

I. emelet 108.

ELKH
Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat

PÁZMÁNY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

REGINA PATRONA HUNGARIE

Buda

Április 13., csütörtök. PPKE JÁK, Diszterem

14.00 A konferenciát megnyitja **Kozma Gábor**, lelkiségi ügyekért felelős dékán-helyettes, a Keresztény Pedagógia és Pszichológia Kutatócsoport vezetője (PPKE BTK)

Első szekció – elnök: Hargittay Emil (egyetemi tanár, intézetvezető, PPKE BTK)

14.15–14.45 **Csörsz Rumen István**
Az Énekek éneke régi parafrázisai (régizenés előadás)

14.45–15.15 **Kőszeghy Péter**
Csak egy nyelv van a szeretetre

15.15–15.45 **P. Vásárhelyi Judit**
Intrate per arctam viam ... (Máté 17, 13) és Pythagoras betűje

15.45–16.15 vita, szünet

Második szekció – elnök: P. Vásárhelyi Judit (irodalomtörténész, ny. osztályvezető, OSZK)

16.15–16.45 **Szentmártoni Szabó Géza**
Johannes Kolross Reggeli énekének rejtőzködő magyar fordítása

16.45–17.15 **Bukáné Kaskötő Marietta – Papp Ágnes**
Ad notam-ok, kontrafaktumok, átiratok – Átjárás egyházi és világi műfajok között Esterházy Pál nótajegyzékében

17.15–17.35 vita

REGINA PATRONA HUNGARIE

Április 14., péntek. PPKE BTK, Sophianum, 108. terem

Harmadik szekció –elnök: Bajáki Rita (tud. főmunkatárs, BILK)

9.30–9.50 **Bogár Judit**

Világiság az imakönyvekben (Pázmány és követői)

9.50–10.10 **Kovács Eszter**

Áhítattal az asztal körül – Étkezéshez kapcsolódó biblikus cseh nyelvű énekek és imák a 17. századi magyarországi nyomtatványokban

10.10–10.30 **Horváth Sándor**

„Útitárs” horvátul és kéziratban maradt versek – A 350 éve elhunyt Zrínyi (Frangepán) Katalin irodalmi tevékenységéről

10.30–11.00 **vita, szünet**

Negyedik szekció –elnök: Szelestei N. László (ny. egyetemi tanár, PPKE BTK; BILK, alapító)

11.00–11.20 **Majorossy Imre**

„keszdem koszoromat koetni” – Eltérő vizuális eszményábrázolás Lucas Martini Ehrenkränzlein és Pécsi Lukács Szűzeknek koszorúja című művében

11.20–11.40 **Perger Péter**

Perikópák a kalendáriumokban

11.40–12.00 **Maczák Ibolya**

Út az ég felé

12.00–13.40 **vita, ebédszünet**

Ötödik szekció –elnök: Maczák Ibolya (tud. főmunkatárs, BILK)

13.40–14.00 **Bíró Csilla**

Miről elmélkedjék egy uralkodó? – A cogitatio mortis Andreas Pannonius királytükreiben

14.00–14.20 **Gyulai Éva**

Biblia, erkölcstan vagy költői mű? – Johannes Bocatius Siracides című bibliaparafrázisa (Wittenberg, 1596)

14.20–14.50 **vita, szünet**

Hatodik szekció – elnök: Kónya Franciska (MTA Könyvtár és Információs Központ)

14.50–15.10 **Tüskés Anna**

Adalékok Binder János Fülöp rézmetsző munkásságához

15.10–15.30 **Tornay Krisztina**

„Szent és profán, mennyei és földi” – A magyar klarissza lelkiség integráló szemlélete Csáky Éva Franciska szövegei alapján

15.30–15.50 **Veress Ferenc**

Vízkereszt Sümegen – Padányi Biró Márton vízkeresztí prédikációi és Franz Anton Maulbertsch freskói

15.50–16.20 vita, szünet

Hetedik szekció – elnök: Szádoczki Vera (tud. munkatárs, BILK)

16.20–16.40 **Kónya Franciska**

Molnár János jezsuita neveléstani munkájának vallási vonatkozásai

16.40–17.00 **Szelestei N. László**

Ignaz Parhamer jezsuita szerzetes szerepe az oktatás és nevelés lehetőségeinek kiszélesítésében

17.00–17.20 **Medgyesy S. Norbert**

Csábításformák és megkísértettek: példázat-iffak a csíksomlyói misztériumdrámákban (XVIII. század)

17.20–17.40 vita

AZ KERESZT: SZÜBERNEC
SAARGA FÉ.

REGINA PATRIAE HUNGARIE

Április 15., szombat. PPKE BTK, Sophianum, 108. terem

Nyolcadik szekció – elnök: Armando Nuzzo (egyetemi tanár, PPKE BTK; BILK, vezető)

10.00–10.20 **Hernády Judit**

Az imádság a régiség magyar nyelvű börtönirodalmában

10.20–10.40 **Laczházi Gyula**

Lelkiség és sztoicizmus Rimay János költészetében

10.40–11.00 **Farmati Anna**

*Minden rendbéli embereknek vigasztalásokra – Kontempláció
Haller János pajzsa mögött*

11.00–11.30 vita, szünet

Kilencedik szekció – elnök: Báthory Orsolya (BILK, tud. főmunkatárs)

11.30–11.50 **Verók Attila**

*Protestáns kegyesség és világi történetírás – Martin Schmeizelhez
írt üdvözlőversek lelkiségi textusai*

11.50–12.10 **Dóbék Ágnes**

*Eszterházy Károly mint a világi irodalom patrónusa: az egri
püspök szerepe a korabeli irodalmi élet alakulásában*

12.10–12.30 **N. Kis Tímea**

*Amade László ismeretlen-ismerős latin nyelvű verse Nepomuki
Szent Jánoshoz*

12.30–13.00 vita

zárszó **Armando Nuzzo** (ELKH–PPKE, Barokk Irodalom és
Lelkiség Kutatócsoport, csoportvezető)

Bíró Csilla (Magyarságkutató Intézet, Eszmetörténeti Kutatóközpont)

Miről elmélkedjék egy uralkodó? – A cogitatio mortis Andreas Pannonius királytükreiben

A 15. század második felében, az Itáliában élő magyar származású karthauzi szerzetes, Andreas Pannonius műveinek keletkezése idején a halálról való gondolkodás kereteit nagymértékben befolyásolta az egyház által közvetített keresztény teológiai-morális szemlélet, legyen szó akár egyházi, akár világi irodalmi alkotásokról. Így volt ez Andreas Pannonius királytükrei esetében is, bár egy-egy e világi uralkodóhoz, Mátyás királyhoz (1467) és Ercole d'Estéhez, Ferrara hercegéhez (1471) címezte írásait, és maga a műfaj sem tekinthető egyházi műfajnak. Az előadásom során fel kívánom tárni a két királytükör *cogitatio mortis*-tematikájának forrásait, különbségeit, változásait és hangsúlyeltolódásait, és magyarázatot keresek a közöttük tapasztalható lényeges eltérésekre.

Bogár Judit (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK)

Világiság az imakönyvekben (Pázmány és követői)

Előadásomban a világiság jelenlétét, megnyilvánulási formáit vizsgálom néhány 17–18. századi imakönyvben. Elsőként a Pázmány Péter *Imádságos* könyvében található, illetve a használatához kapcsolódó világi elemeket (dedikáció, kalendárium, csillagjegyek, a mindennapi élet és a környezet megjelenése az imákban, a lelkiismeret-vizsgálat kérdései, hivatkozások világi szerzőkre és művekre, nyelvi és tudományos kérdések stb.) mutatom be és elemzem, majd annak igyekszem utánajárni, hogy az *Imádságos* könyvhöz szorosan kötődő, belőle merítő, de bizonyos jellemzőikben tőle lényegileg különböző (pl. más rendhez tartozó vagy világi szerző által összeállított, más közönségnek szóló, későbbi stb.) imakönyvek milyen eltéréseket mutatnak e téren, több vagy kevesebb, hasonló vagy más jellegű világi elemet tartalmaznak-e, és mi lehet ennek a magyarázata.

Bukáné Kaskötő Marietta – Papp Ágnes (ELKH BTK ZTI, Magyar Zenetörténeti Osztály)

Ad notam-ok, kontrafaktumok, átíratok. Átjárás egyházi és világi műfajok között Esterházy Pál nótajegyzékében

A zenei kontrafaktum természete két különböző eljárásban gyökerezik. A zenei szöveget újbóli felhasználása az énekelt és a hangszeres zene műfajainak találkozását

tette lehetővé, míg az újrászövegezés többek között az egyházi és a világi repertoár közötti szabad átjárást biztosította. Mindkét gyakorlatra találunk példákat az Esterházy Pál kézírásában fennmaradt jegyzékben, amely az általa virginálon játszott énekeknek és zenedaraboknak a szövegkezdeteit, illetve címeit tartalmazza. Bár a magától Esterházytól származó csoportosítás látszólag szétválasztotta az egyházi és a világi, az énekelt és a hangszeres tételeket, az egyháziak között felfedezhetők utalások világi énekversekre. A bizonytalanul beazonosítható „Hajnal”-éneknél a hangszeres repertoár felé történt átjárásra mutattak rá a korábbi elemzések. Úgyszintén 17. századi magyarországi orgonatabulatúrák anyagából illeszthetők megfeleltetések a jegyzék egy további (tánc)darabjához; itt az azonosítás egy énekeskönyvi egyházi ének világi kontrafaktum eredetéhez is elvezetett (*Infinitae bonitatis – Salomon*). Az egyházi énekek korabeli megszólaltatásmódjának rekonstruálása ráirányítja a figyelmet egy eddig talán elhanyagolt szempontra is: házimuzsikálás vagy magánahívat, vallásos vagy profán lehetett a virginálletek célja?

Csörsz Rumen István (tud. főmunkatárs, ELKH BTK ITI, Lendület Nyugat magyarországi irodalom 1770–1820 Kutatócsoport vezetője)

Az Énekek éneke régi parafrázisai (régizenés előadás)

Dóbké Ágnes (Lendület Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820 Kutatócsoport, BTK ITI)

Eszterházy Károly, mint a világi irodalom patrónusa: az egri püspök szerepe a korabeli irodalmi élet alakulásában

Eszterházy Károly püspököt bőkezű mecénásként tartja számon a szakirodalom: egri bibliofil, irodalmi és művészettörténeti mecenatúrájának eredményei meghatározóak voltak. Az előadás a püspök irodalompartolásának világi elemeit mutatja be az Egerben található levelezése és az egri nyomda kiadványainak dedikációi alapján. Eszterházy levelezőpartnerei között találjuk a 18. század utolsó évtizedének jeles magyar íróit és tudósait, néhány lokális egykönyves szerzőt, valamint könyvkereskedőket és főurakat. Közölük azoknak a kapcsolathálóját rajzolom fel, akik világi tematikájú műveik megírásához vagy megjelenéséhez kérték a püspök támogatását, illetve világi személyekként fordultak hozzá különböző kulturális ügyekben. A levelezés feldolgozásának újabb eredményei segítségével teljesebb kép körvonalazódik a püspök környezetében létrejött kulturális életéről, kapcsolathálójáról, mecenatúrájának jellemzőiről és hatásáról.

Farmati Anna (Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár)

Minden rendbéli embereknek vizsgálatásokra – kontempláció Haller János pajzsa mögött

Haller János, aki „jó jámbor keresztyén ember vala” Cserei Mihály szerint, világi keresztyénként fordított le egy olyan, eredetileg ferences szerzetes-teológus által írott, a maga korában sokat olvasott teológiai szöveget (Korénus Jakab: *Pays, a békeséges türesnek Payssa*, 1682), amely nem puszta (anya)nyelvi cselekedet volt, hanem a teológiai gondolkodás „laicizálását” is jelentette. A 17. századi katolikus-sztoikus olvasmány elemzésével ennek a folyamatnak egy mozzanatát próbáljuk megragadni.

Hernády Judit (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Irodalomtudományi Doktori Iskola)

Az imádság a régiség magyar nyelvű börtönirodalmában

A régiség irodalmában nem volt egyedi eset, hogy rabság kedvezőtlen, tétlenséggel és fizikai-lelki megpróbáltatásokkal járó élethelyzete ösztönzött egy-egy világi szerzőt vallásos műfajú művek létrehozására. E sajátos alapszituációnak köszönhetően születtek meg többek között Wathay Ferenc verses imái, Kemény János *Gilead Balsamuma*, Koháry István könyörgésekből álló versciklusa és Bethlen Miklós imádságoskönyve. Jóllehet a rokon alaphelyzetből fakadón az egyes művek között számos hasonlóság fedezhető fel, az eltérő írói alkatból, műveltségi háttérből és szerzői szándékból adódóan lényeges különbségek is megfigyelhetők. Előadásomban a börtönirodalom korpuszára szűkítve, annak elemzési szempontjait helyezve előtérbe vizsgálom a korszak világi szerzők által írt magyar nyelvű prózai és verses imádságait.

Horváth Sándor (Magyarországi Horvátok Keresztyén Gyűjteménye, Peresznye)

„Útitárs” horvátul és kéziratban maradt versek – A 350 éve elhunyt Zrínyi (Frangepán) Katalin irodalmi tevékenységéről

Zrínyi (Frangepán) Katalin irodalmi tevékenységéről: a horvát nyelvű „Útitárs”-ról (*Putni tovaruš*), valamint sokáig kéziratban maradt verseiről nyújtunk áttekintést. Méltó megemlékezés lehet ez a 350 éve özvegyes elhunyt jeles horvát nőről, akinek lelkiségi, hazafias, hazástársi példáját a nevét viselő egyesületeken keresztül is ápolják és követik a horvát nők. A férjét és öccsét egy napon vesztette el, amikor 1671-ben fejüket vették. Zrínyi Péter, horvát bán, a testvér,

Miklós *Szigeti veszedelmének* horvátra fordítója, aki a Wesselényi-féle összeesküvésnek nevezett politikai akció egyik áldozata lett, ő volt Frangepán II. Farkas Kristóf leányának, Katalinnak a férje. A másik kivégzett, Frangepán Ferenc Kristóf pedig Katalin öccse volt. A horvát nyelvű „Útitárs” 1661-ben látott napvilágot Velencében, a kéziratban maradt verseket csak 2014-ben adták ki.

Gyulai Éva (Miskolci Egyetem, BTK)

Biblia, erkölcstan vagy költői mű? – Johannes Bocatius Siracides című bibliaparafrázisa (Wittenberg, 1596)

A 27 éves Bocatius az eperjesi evangélikus iskola gyakorló rektoraként szerezte meg Wittenbergben a magiszteri fokozatot 1596-ban, s az avatási beszédek tartalmazó nyomtatvány mellett önálló művét is megjelentette az egyetemi városban (*SIRACIDES VEL ECCLESIASTICVS IESV, FILII SIRACH...*). Latin nyelvű, verses bibliaparafrázisát a Sirák fia Jézusnak tulajdonított apokrif könyv alapján alkotta meg, minden bizonnal oktató célzattal. Az *Ecclesiasticus*ként is ismert apokrif könyv ugyanis, bibliai kötődése mellett, mint erkölcsi szabályok gyűjteménye, quasi erkölcstani tankönyv, sőt életvezetési tanácsokat, a magatartás jó gyakorlatát tartalmazó mű vált népszerűvé a 16. században. Bocatius is ilyennek szánta a Siracidest, amelyet már s wittenbergi kollégái is egyértelműen életvezetési tanácsok gyűjteményének tekintettek, amely a „fiúknak”, azaz Bocatius beszercebányai tanítványainak szól. De maga a szerző is erkölcstannak szánta, hiszen már címében is „az élet jól és boldogan való végigvezetését célzó intelmek, 'parajnézisek' (*PARAENESes ad vitam benè beateque transigendam*)” műfajával határozza meg a Sirák-parafrázist.

Kónya Franciska (MTA Könyvtár és Információs Központ)

Molnár János jezsuita neveléstani munkájának vallási vonatkozásai

Előadásom a sokoldalú írói munkásságáról (nem eléggé) ismert Molnár János (1728–1804) jezsuita neveléstani művére hívja fel a figyelmet. A *Petrovsky Sándor úrhoz Molnár Jánosnak tizenöt levelei midőn ötlet a jó nevelésről való írásra ösztönözné* címmel 1776-ban megjelent nyomtatványt az egyik legelső magyar nyelvű pedagógiai könyvként tartja számon a szakirodalom. Lényegében a görög, római, perzsa és más népek nevelési elveinek összefoglalóját adja levélformátumban. Egyházi szerzőként a világi témát objektív

tudományossággal. Ismeri Comenius, Locke és Rousseau munkáit. Kutatásom kitér Molnár János módszertanára, az általa hangsúlyozott nevelési célokra. Ezek mellett főként az egyházi/bibliai vonatkozások megjelenését és azok funkcionalitását vizsgálom.

Kovács Eszter (Országos Széchényi Könyvtár)

Áhítattal az asztal körül – Étkezéshez kapcsolódó biblikus cseh nyelvű énekek és imák a 17. századi magyarországi nyomtatványokban

A 17. századi magyarországi nyomtatványokban megőrzött versek és énekek túlnyomó többsége vallásos témájú. Ezek jelentős része nem a liturgiához, hanem a mindennapi élet profán eseményeihez kapcsolódik, mint például a munka, öltözködés, mosakodás, alvás, utazás vagy éppen az étkezés. Minden imádságos-könyvben találunk étkezés előtti és utáni imát, illetve a mindennapi kenyérért, szükséges élelemért való könyörgést. Ezek mellett ismerünk néhány tanító-nevelő célzattal írott verset, amely a helyes étkezésről, mértékletességről, konyhai munkákról és a vallásos emberhez illő asztali viselkedésről szólnak. Ezek irodalmi értékük mellett fontos kortörténeti dokumentumok is. Előadásomban ezeket fogom bemutatni.

Kőszeghy Péter (irodalomtörténész, ny. tudományos főmunkatárs, BTK ITI)

„Csak egy nyelv van a szeretetre”

A világi és egyházi műfajok közötti átjárás alappéldája szerintem a szeretet/szerelem azonos nyelve; az, hogy az istenszeretet és a világi szeretet a középkorban és a reneszánszban lényegében azonos terminológiát használt. Ennek illusztrálása és bizonyítása az előadás tárgya.

Laczházi Gyula (Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK)

Lelkiség és sztoicizmus Rimay János költészetében

Rimay János *Megkomponált versgyűjtemény*ként ismert kötete a 17. század eleji vallásos költészet kiemelkedő darabjait tartalmazza, s egészében a meditatív költészet magyar példájának tekinthető. Az e kötetben szereplő *Ez világ, mint egy kert...* kezdetű ének ugyanakkor Balassi Bálintnak egy világi tematikájú költeményét, az *Egy katonaéneket* imitálja, egyúttal a neosztoicizmus tételeit is visszhangozva. E vers Rimay leginkább kanonizált darabjai közé tartozik s így számos, egymásnak ugyan sokszor lényegi pontokon ellentmondó, de igen tartalmas

értelmezése született. Éppen az értelmezések közötti ellentmondások okán gondolom, hogy érdemes e verset ismételten elemzés tárgyává tenni, azt a kérdést tartva szem előtt, milyen jelentése van egy világi tárgyú versimitációjának egy alapvetően meditatív, vallásos jellegű kötetben. Elemzésemben az *Imádkozás a régi Magyarországon* című konferencián Rimay versgyűjteményével kapcsolatban kifejtett gondolataimhoz szeretnék kapcsolódni, azok egy aspektusát részletesebben kifejtve.

Maczák Ibolya (ELKH–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport)

Út az ég felé

Móricz Zsigmond a következőket írta Verestói Györgyről: „Nem csoda, hogy Verestói uram oly kedves és szeretett prédikátor vala: ma is gyönyörűség vele haladni, s amint a komoly természettudományi ismeretek a naiv, szinte alkimista balítéletekkel vegyesen csorognak elő, látni a díszes úri gyülekezeteket, akik prémes bundákban s meleg bekecsekben, kifent bajusszal s kíváncsi szívvel, gyermekül ülnek a templom fagyos padjain, s órák hosszúig rendületlen figyelemmel hallgatják a bölcs prédikátor mézédés csevegését.” Írásomban Verestói csillagászati elemeket is felvonultató halotti prédikációjának retorikai elemeit, azok összefüggéseit elemzem.

Majorossy Imre (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK)

„keszdem koszoromat koetni” – Eltérő vizuális eszményábrázolás Lucas Martini Ehrenkränzlein és Pécsi Lukács Szüzeknek koszorúja című művében

Közismert, hogy Pécsi Lukácsnak *Az keresztyen szvzeknec tisteseges koszoroia melyben minden ü ioszagos erkölhöc az közönseges viragoc által ki ielentetnec es kepestetnec* (Nagyszombat, 1591) című műve Lucas Martini *Der christlichen Jungfrauen Ehrenkränzlein* (Prága, 1580) munkájának fordítása. Mindkét írásmű a botanikából kölcsönzött tulajdonságokat metaforikus módon a fiatal keresztény leányok jellemzésére, illetve nevelésére. Amint arra már Kőszeghy Péter és Utsai Csilla közös tanulmányukban, továbbá Pálos Mónika is rámutattak, a szövegen túl a képek is átkerültek a német eredetiből a magyar fordításba, egyetlen kép kivételével. Ennek, a magyar változatban álló képnek a német eredetiben láthatóval való összevetését az említett kutatók elvégezték ugyan, mégis szükségesnek látom elemzésüket kiegészíteni. Mindkét összehasonlítás ugyanis gondosan és figyelmesen elmerül a képek részleteiben, ám eközben mintha a metszetek művészi összhatása kevésbé tárgyaltatnék. Előadásomban tehát nem cáfolatot, hanem kiegészítést kívánok nyújtani az eddig elvégzett

munkához, amennyiben az egyetlen, Lucas Martini és Pécsi Lukács művében némi eltéréssel fölbukkanó illusztráció mélyebb értelmezéséhez kívánok hozzájárulni.

Medgyesy S. Norbert (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK)

Csábításformák és megkísértettek: példázat-íjak a csíksomlyói misztériumdrámákban (XVIII. század)

A csíksomlyói ferences gimnázium színpadán a XVIII. században bemutatott misztériumjátékokban a bibliai és az allegorikus szereplők mellett a színjátszó korosztályt megjelenítő figurák is felléptek. Példázatként egy-egy gimnazista korú ifjú jelenítette meg a legtöbbször a testi szerelem lehetőségével vagy kisebb részben anyagi javakkal megkísértett ifjút, aki vagy megtért Jézus Krisztus szenvedését látván, vagy elutasította az erényes útra való (vissza)fordulás lehetőségét. Az előadásban *Adolescens* (1744), *Dagobertus* (1756), *Volfgangus* (1760), *Gazdag, Sigismundus, Ludivicus, Dexterillus és Charitatillus* (1771), valamint a *Gazdag* (1777) történetén keresztül mutatjuk be a csábítás formáit, az elkövetettvagy csak sejtett bűnök típusait és a megkísértett exemplum-íjak sorsát.

N. Kis Tímea (Tokaj-Hegyalja Egyetem, Speculum kutatócsoport)

Amade László ismeretlen-ismerős latin nyelvű verse Nepomuki Szent Jánoshoz

Nepomuki Szent János nagyfokú tisztelete számos magyar főúri családra jellemző volt már a 18. század első felében. Amade László annyiban kiemelkedik ezen személyek közül, hogy több költeményében is az újonnan kanonizált szentet szólította meg. A költő egy szobrot is állíttatott a mártír tiszteletére 1754-ben, melynek talapzatára egy saját latin nyelvű költeményét vésette fel, ennek létezése azonban nem volt ismert az irodalomtörténészek előtt. Az előadás célja ennek, illetve a szoborállítás körülményeinek a bemutatása.

Perger Péter (Országos Széchényi Könyvtár)

Perikópák a kalendáriumokban

A kalendáriumok naptárészében csillagászati, asztrológia adatok és ünnepek mellett mindig szerepel az adott vasárnapra szóló perikópa summája és szentírási helye. Ezt a – tapasztalataim szerint – kevéssé vizsgált jelenséget kívánom körüljárni a 17. század második felének hazai kalendáriumaiban.

Egyúttal szeretném – a megoldás megtalálásban reménykedve – a szakértő hallgatóság elé tárni az 1679-re szóló lőcsei magyar nyelvű kalendárium, általam megoldatlan problémáját. E kiadvány ugyanis két változatban és ezzel párhuzamosan eltérő perikóparenddel jelent meg.

P. Vásárhelyi Judit (irodalomtörténész, ny. osztályvezető, Országos Széchényi Könyvtár)

Intrate per arctam viam ... (Máté 17, 13) és Pythagoras betűje

A *Littera Pythagorae*-nak is nevezett Y betű két szára az ókortól kezdődően az erényes és a bűnös életutat ábrázolta. A dolgozat röviden összefoglalja ennek a hagyománynak a kialakulását, majd bemutatja az Y betű néhány koraujkori megjelenését is.

A reformáció századában Jean Calvin genfi kiadói közül Jean Crespin több nyomtatványában jelenik meg ez a betű. Három változata ismeretes. Szöveges variánsa az emberi életút kettősségére már bibliai idézettel utal (Máté evangéliuma 7, 13).

A *Littera Pythagorae* megjelenik Szenci Molnár Albert világi műveiben, az *Analecta aenigmatica* különböző kiadásaiban latinul, sőt a holland fordításokban is. Ugyanakkor a címben is idézett bibliai vers képi ábrázolása és annak magyar verses magyarázata már más formában látható élete egyik fő művében.

Szelestei N. László (ELKH–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport)

Ignaz Parhamer jezsuita szerzetes szerepe az oktatás és nevelés lehetőségeinek kiszélesítésében

Az előadás Ignaz Parhamer (1715–1786) tevékenységét vizsgálja. Milyen funkciókat viselt, milyen műveket írt, azokat milyen nyelveken adták ki, mennyire terjesztették azok a szerző nézeteit? Mi az új az általa alapított árvaházi iskolában illetve az országossá terebélyesedett kateketikai közösségekben? Arra keresem a választ, hogyan lehetett Ausztriában és Magyarországon is mérvadó egy jezsuita szerzetes a 18. század közepe után.

Szentmártoni Szabó Géza (irodalomtörténész, ny. egyetemi oktató, ELTE BTK)

Johannes Kolross Reggeli énekének rejtőzködő magyar fordítója

Johannes Kolross (c.1487–c.1558) bázeli lutheránus tanító 1535 körül szerezte „Ich dank’ dir, lieber Herre” kezdetű, nevezetes *Morgenlied*jét, mégpedig az „Entlaubet ist der Walde” kezdetű, középkori szerelmi ének dallamára. A népszerű melódia is közrejátszhatott abban, hogy ez a fohászkodó ének, a XVI. század második felétől, a genfi zsoltárokéhoz hasonló ismertségre tegyen szert. Kolross német koráljának három magyar fordítása is született a XVII. század elején. Ezeket Szilasi László elemezgette és hasonlított össze *A sas és az apró madarak* című, 2008-ban megjelent tanulmánykötetében. A három fordítás egyike az eredetijét minden tekintetben formahűen követő, „Dicsírlek, Uram, téged” kezdetű *Reggeli ének*, amely szerzőjének megnevezése nélkül került be a Szenci Molnár Albert által 1612-ben, Oppenheimban kiadott zsoltárfüggelékbe. Szilasi László sajnálatos módon tovább görgette azt az RMKT XVII/2. kötete által is szentesített, ámde teljesen téves attribúciót, amely szerint ennek az éneknek az a Pécselyi Király Imre lett volna a szerzője, aki minden hiteles istenes versét egyszerű bokorrímes formában szerezte, nevét pedig azok versfőiben rejtette el. A szóban forgó ének ezekétől eltérő versformája viszont teljesen megegyezik a Szenci Molnár Albert által magyarított 128. és 130. genfi zsoltárokéval. A fordítás módszere, a zsoltárparafrázisokéhoz hasonló hangvétel, sőt a versszakok jellegzetes, visszatérő rímei is azt igazolják, hogy a „Dicsírlek, Uram, téged” kezdetű *Reggeli ének* fordítója minden bizonnyal, a nevét más énekeinél is eltitkoló (RMKT XVII/6), Szenci Molnár Albert volt.

Di - czér - lek U - ram, té - ged, Hogy ez el - mult éy - jel
E - le - tem meg ö - riz - ted, Ha - talmas ke - zed - del.
Se - tet - ség - nec tö - ri - böl. Melly környülvött va - la,
I - mé en - ge - met ki - vől, Oh min - den - nec Ű - ra!

REGINA PATRONA HUNGARIE

Tornay Krisztina (Boldog Terézia Szakkollégium, vezető)

„Szent és profán, mennyei és földi” - a magyar klarissza lelkiség integráló szemlélete Csáky Éva Franciska szövegei alapján

Egy, a benei kápolnában függő barokk szentkép, amely Prágai Szent Ágnes klarissza nővért ábrázolja, az égi és a földi dicsőség közti választás súlyát jelzi ikonográfiájában. A kétféle hatalom, a kétféle működés: a lelki és a világi, találkozik és ütközik, választást kínál a budai klarisszák mindennapi életét szabályozó praktikus írásban, amelyet *Rendtartásként*, „Rövid oktatásokként” maradt ránk, és nagyobb részben Csáky Éva Franciska nevéhez fűződik. Elsősorban az apátnői hatalom gyakorlásának módja az, amiben a legjobban megfogható e két szemlélet találkozása, illetve az ehhez kapcsolódó közösségi működés.

Tüskés Anna (Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar; BTK ITI)

Adalékok Binder János Fülöp rézmetsző munkásságához

A 18. század második felében és a 19. század első évtizedében Budán működött Johann Philipp Binder (1736/7–1811) a 18. század középső harmadának kiemelkedő augsburgi rokokó rézmetszői közül Gottfried Bernhard Göz (1708–1774) hagyományát követte, sok más kortársával – például az augsburgi ifjabb Johann Andreas Pfeiffel (1715–1768) és a bécsi Johann Asnerrel (1706–1748) – együtt. Binder egész kompozíciókat másolt Göztől, főként a vallásos tematikák esetében. Rózsa György 1998-ban megjelent, háromszáznyolcvannyolc Bindernek és műhelyének tulajdonított metszetet közlő katalógusa óta többen foglalkoztak Binder munkásságával. Előadásomban mintegy húsz szignált és ugyanannyi jelzetlen, vallásos könyvtulajdonosi példányként alkalmazott rézmetszettel egészítem ki eddig ismert életművét.

Veress Ferenc (művészettörténész, SZFE, Németh Antal Drámaelméleti Intézet adjunktusa)

Vízkereszt Sümegen – Padányi Biró Márton vízkereszt predikációi és Franz Anton Maulbertsch freskói

Franz Anton Maulbertsch *sümegi freskói* (1757–1758) a magyarországi barokk művészet kimagasló alkotásai, ezért a kutatás figyelmét élvezték. Gondoljunk Kaposy János mára klasszikusnak számító elemzésére (Archaeológiai Értesítő XIV, 1930), Garas Klára németül megjelent Maulbertsch-monográfiájára (Akadémiai Kiadó, 1960) és a legutóbbi topografikus összefoglalásra (Barokk freskófestészet Magyarországon I. köt. MMA Kiadó, 2019). Mégis, a freskók megrendelőjének,

Padányi Biró Mártonnak az egyénisége valamiképpen háttérben maradt, s az ő prédikációi, mint a freskók értelmezésének lehetséges forrásai, még inkább elkerülték a kutatás figyelmét. Ebben a rövid előadásban Padányi vízkereszti prédikációit állítom párhuzamba a sümegi Háromkirályok-ábrázolással, remélve, hogy ezzel hozzá tudok járulni a Maulbertsch freskók további kutatásához.

Verók Attila (Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Eger)

Protestáns kegyesség és világi történetírás – Martin Schmeizelhez írt üdvözlőversek lelkiségi textusai

Az utóbbi időben a magyar történet- és irodalomtudomány is felfigyelt a brassói születésű szász polihisztor, Martin Schmeizel (1679–1747) munkásságára, aki szerteágazó életműve során többek között Kárpát-medencei peregrinusok százait oktatta német egyetemeken (Jéna, Halle), és kimutatható hatást fejtett ki a magyarországi protestáns történetírásra is. Oktatóként és tudósként egyaránt ismertségre tett szert a 18. század első felének nyugat- és kelet-európai intellektuális közegében. Népszerűségének kiváló fokmérője, hogy életének különböző jeles alkalmaira (születésnap, professzori kinevezés, munkahelyváltás stb.) üdvözlőversek tucatjaival lepték meg nyugat-európai kollégái és kelet-európai diákjai, tisztelői. A vaskos kötetet kitevő alkalmi írások világi személyek tollán keltek és egyetlen világi személy számára íródtak. A költemények azonban mind a feladó, mind a címzett oldalán lutheránus-pietista környezetben születtek, illetve kerültek befogadásra. Külső, világi páncéljuk mögött sokszor mélyen átélt, személyes vallásosság bújik meg.

Előadásomban a hungarus szerzők alkotta jobb-rosszabb szerzemények nevezett szöveghelyeinek megvizsgálása nyomán arra a kérdésre keresem a választ, milyen mértékű lehetett ez a bensőséges lelkiség, és annak milyen kifejezési formái érhetők tetten a korabeli Erdély protestáns, főként evangélikus német nyelvű társadalmi miliójében.

REGINA PATRONA HUNGARIE